

L'origen de la Sardana

*“La sardana és la dansa més bella
de totes les danses que es fan i es desfan;
és la mòbil magnífica anella
que amb pausa i amb mida va lenta oscil.lant.”*
Joan Maragall

La dansa

La **sardana** és un ball popular a Catalunya amb un origen encare no establert amb seguretat. És una dansa que balla per homes y dones agafats de la ma formant una rodona. Encara que hi ha referències al segle XVI, amb la prohibició de ballar-la davant l'església durant les cerimònies religioses, la forma canònica del ball va ser establerta per en Pep Ventura al segle XIX.

Alguns opinen que deuria ser un ball originari de la **Cerdanya**, a la que Plini va nomenar **Ceritania**. Estrany nom ja que significa “país de porcs” en llatí i no sembla que sigui el més escaient per aquesta comarca. Segurament Plini ho va derivar d'un nom més antic, com veurem més endavant.

D'altres diuen que, pot ser, podria venir de la **Sardenya**, a la que els romans anomenaven **Sardinia**. A **Sardenya** encara es balla una dansa semblant, que li diuen Ballo Tundu, que està reflectida al fris de una columna a l'Església romànica de Sant Pietro di Zuri. En principi és també estrany que, si la dansa fos provinent de **Sardenya**, hi hagués perdut el nom justament al seu lloc d'origen.

Com veurem el que passa és que, tots els noms emprats, deriven d'una mateixa arrel i dona la impressió que uns deriven dels altres. En tot cas quasi tothom opina

que aquesta dansa deuria ser un ball molt estès per la Mediterrània, introduït a Catalunya en temps molt antic i que s'ha perdut a altres indrets o ha canviat de nom.

Per exemple, és pot veure a un dibuix trobat a una ceràmica de Sant Miquel de Llúria, que mostra uns dansats de la Edeta ibèrica del segle III a.C.. Hi ha homes i dones barrejats, tots ells agafats de la ma. Un nen al costat pot indicar que es tractava d'una dansa popular i la flor que es ballava al camp.

Un altre referencia es pot trobar a la Iliada d'Homer quan descriu l'escut d'Aquil·les (Llibre XVIII, versos 478-608). Diu el següent:

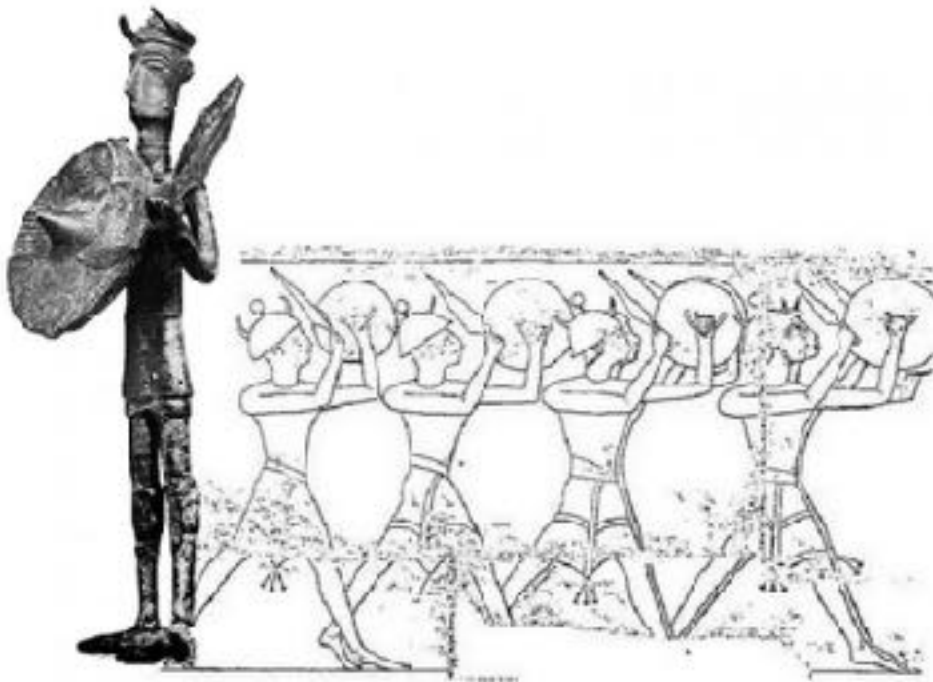
“En un altre sector, el famós coix va llaurar un cor, semblant a aquell que un cop en l'ampla Knossos va compondre Dèdal per Ariadna, la de les belles tresses. En ell, nois i donzelles, de les que aporten gran cabal de bestiar als seus esposalles, ballaven en rotllana, els uns amb les mans als canells dels altres. elles vestien suaus llis; ells, túniques primorosament teixides, en les que encara lluïa la brillantor del unguent del planxat; elles portaven belles corones; ells, matxets d'or subjectes amb tahalies de plata. Ora corrien tots a la rodona, amb experts peus i gran prestesa (com quan un ceramista, assegut al torn, l'agafa entre els seus palmells i prova a veure si corre), ara tornaven a córrer en files uns cap a altres. Un gran gentada envoltava al plaent rotllana, divertint-se”

Sens dubte estava descrivint una dansa popular que no seria aliena als oients de la seva narració: gent del Egeu per l'època de la seva composició, al voltant del segle VIII a.C. Descriu nois i noies agafats de la ma ballant donant voltes en un sentit i l'altre, com la roda d'un torn diu l'Homer. Està descrivint una dansa com la Sardana o una de semblant.

Les migracions

Si la dansa era popularment estesa per tota la Mediterrània podria tenir un origen comú a la part oriental d'on, probablement, van sortir els pobles que van anant estenent la seva cultura i costums per les ribes d'aqueta mar.

Els egipcis parlen d'un poble, que formava part de les invasions dels anomenats Pobles del Mar, al que li deien **Shardana**. Són citats al segle XIV a.C. formant part de la guarnició a Biblos, servint com mercenaris dels egipcis¹ i a començament del segle XIII apareixen gravats al Temple de Luxor lluitant al costat de Ramses II, a la batalla de Qadesh, contra els hitites.

En altres ocasions se'ls troba lluitant contra els egipcis, aliats amb altres guerrers dels Pobles del Mar. El que mostra que eren mariners mercenaris i perillosos pirates, com els descrivien els hitites. Es poden distingir pels pesants cascos amb dos banyes de toro i un disc al mig, els escuts rodons i una espasa llarga. El disc pot ser molt interessant per la búsqueda proposada, com veurem més endavant.

A més del gravats egipcis, es poden veure també a Micenes al anomenat "Vas dels guerrers" i també a Xipre a una estatueta amb el casc cornut trobat en un del edificis de Enkomi. Que demostren la seva mobilitat per la mediterrània oriental. I, finalment, es troben estatuetes amb els mateix elm amb banyes i escut rodó a Sardenya, illa a on probablement van anar a parar² i li van donar el nom.

¹ DOTHAN, T. Los Pueblos del Mar.

² SANDARS, N.K. Los Pueblos del Mar.

Per complementar l'anterior cal esmentar un escrit, datat a Tiro al segle IX a.C., que parla del enviament de reforços a l'illa per defensar les instal·lacions fenícies dels atacs dels pirates **shardana**.

Curiosament Plató, en el diàleg de "Timeo", fa dir a un personatge que el nom de **Sardinia**, venia de la ciutat de **Sardes**, l'antiga capital de la Lidia. Per això alguns diuen que els **Shardana** tenien l'origen a aquesta regió.

Un altre teoria³ posa de relleu que hi ha moltes toponímies a la península itàlica tals com **Sarteano** a Siena, **Sartiano** a Lucca, **Sardagna** a Trento, que podrien haver estat portats pels etruscs durant el seu assentament a la Toscana, procedents de la Lídia com explica Herodoto.

No hi ha més proves arqueològiques que provin que aquest poble **shardana**, o el poble etrusc, fos l'introduïdor de la dansa rodona a la mediterrània occidental. Però si ens fixem amb el vas de la cultura Ozieri, que és troba al Museu Nazionale Sanna a Sassari en la **Sardenya**, es pot observar que hi ha una seqüència de dansaires agafats de la ma. Aquest vas té una antiguitat que és remunta als voltants del tercer mil·lenni d'abans de Crist, és a dir, en una època de dos mil·lennis anterior a

les migracions esmentades.

Donada la antiguitat d'aquestes danses circulars, no és de estranyar que restin per tota la mediterrània moltes variants que sobreviuen com: la **Sardana** catalana, l'Hora i el Sieriani turcs, la Kechiagiadikos de l'illa de Lesbos, el Ballo Tundu de Sardenya, el Kolo de sèrbia, el Kalamatianos de Xipre, el Khigga siri de Síria i tantes d'altres.

El nom

Però també podríem seguir un altre camí, la via etimològica, donada la semblança en les arrels dels topònims de la Lídia anatòlica, de la Toscana etrusca, de la **Sardenya** nuraghe, de la **Ceritania** catalana i el propi nom de la dansa **Sardana**.

La hipòtesis més interessant és que el nom de la **Sardana** i els toponímics esmentats no siguin conseqüència de moviments migratoris sinó que, tots ells, participin d'una arrel lingüística comú, més antiga, estesa per la conca del Mediterrani. És a dir d'una proto-llengua comú ancestral. La llengua europea actual més antiga és l'eusquera, que probablement sigui una relíquia d'aquesta

³ PITTAU, M. Studi sulla lingua etrusca.

proto-llengua ancestral⁴.

Seguint aquesta hipòtesi veiem que, en eusquera, la paraula **Sarda** significa “banc de peixos”. I d'aquesta deriva la paraula **Sardina** que és un peix que es troba formant grans agrupacions o cardumens. Aquestes agrupacions prenen usualment la forma d'una massa rodona, o arrodonida, que va canviant segons es mouen.

Si anem cap a la **Cerdanya** catalana trobem que la seva capital és **Puigcerdà**. Paraula composta de Puig, o muntanya petita, i el seu nom **Cerdà**. Podria significar: “muntanya rodona”? Si un es fixa bé, **Puigcerdà** és una muntanya rodona en mig de la vall. Podria ser aquest el seu origen i aleshores la **Ceritania** seria la regió al voltant de la muntanya rodona.

Ara si analitzem **Sardes** l'antiga capital de la Lidia veiem que també estava assentada sobre un promontori rodó al mig d'una plana que li deien la **Sardiene**. Al mateix succeeix amb **Sardagna** en Trento i moltes altres topònims semblants. Tots ells tenen en comú el significat de rodó.

La toponímia basada en l'arrel **Sard** és troba, també, molt estesa pels voltants de la conca del Danubi a on podem veure: **Sard** a Hongria; **Sardu, Şardu Nirajului o Székelysárd, Şaroş** pe Târnave o **Scharosch**, a Romania; **Sáros** a Eslovàquia, etc. Que podria indicar que el fonema fóra original d'aquesta zona i que d'aquí s'estengués cap a la Grècia, la Anatòlia i la mediterrània occidental recolzant la teoria de la llengua de la Vella Europa⁵.

Però continuem amb un altre paraula del eusquera fonèticament semblant a l'anterior: **Sartu**, que té el significat de “insereix”. D'aquí deriva en castellà “**ensartar**” és a dir unir diversos objectes al voltant d'un fil o un ferro. El resultat és en castellà una “**sarta**” d'objectes que resulten, normalment, en una forma rodona com un collar o un rosari. De nou el significat relacionat amb lo rodó.

Per altre banda és interessant veure que la paraula gallega i castellana “**sarillo**”, que significa debanadora, també té un origen semblant al fonema considerat i que està lligat al gir. Hi ha una dita castellana que diu: “Da más vueltas que un **sarillo**” perquè la debanadora té com funció donar voltes. Possiblement, el fonema, estigui relacionat amb altres danses que es caracteritzen per donar voltes com la **Czarda** hongaresa o la **Zambra** de la costa meridional de la península Ibérica.

1	10	60	600	3,600
				
diš	u	giš	gešu	šar

També trobem que els grecs van donar en nom de **Saros** al cicle de 223 lunacions que torna posar el sol, la lluna i la terra a les mateixes posicions relatives i per tant és torna a produir el mateix cicle d'eclipsis. El nom el van

⁴ VENNEMANN, T. La lengua originaria de los europeos prehistóricos. Revista Investigación y Ciencia.

⁵ GIMBURTAS, M. Diosas y Dioses de la Vieja Europa

agafar, els grecs, dels babilonis però no d'aquest cicle, sinó d'un altre relacionat amb el nombre šar que, en sumeri significava 3.600, és a dir 60 x 60⁶.

Originalment era una peça rodona per calcular grans unitats de ramat o gra, després es va dibuixar, en forma jeroglífica, com una gran rodona i finalment com sis marques cuneïformes formant un cercle. Una hora són 60 minuts per 60 segons, un šar de segons. I una circumferència també té 3.600 segons. I també hi tenien un controvertit cicle de 3.600 anys.

És curiós, doncs, que aquest fonema estigui també relacionat amb el cicle o gir. Tindríem així dos significats del fonema: rodó i que gira.

Per altre banda el fonema **sard** (més exactament *k'erdh-) el trobem també en un altre significat molt diferent, però que el complementa, com veurem. És troba, per exemple, en el nom de la pedra **sardònica** o **Sardònyx**, que és una variant del ònix que té la particularitat de ser de color vermell, també és coneguda com cornalina. Aquí, doncs, **sard** té el significat de vermell. Cal afegir que el fonema **sarkan** es troba en varies llengües antigues amb el significar de roig.

Recapitulant veiem que el fonema **sard** s'aplica com adjectius diferents significant: rodó, gir i roig. Tots ells són característiques del sol, el sol del ocàs. Moltes mitologies⁷ expliquen, amb diferents variants, la lluita diària entre el sol vell, el sol roig del ocàs, i el sol nou que surt al matí. El déu vell destronat pel déu nou. Els egipcis ho representaven a la lluita entre Seth, el déu vermell del desert occidental, on es posava el sol, i Horus el sol nou. Els grecs la lluita era entre Cronos, el déu vell, i Zeus, el déu nou. En general es tracta de déus solars antics que, amb l'arribada dels nous invasors: grecs, semites, etc., passen a considerar-se déus enemics del nou i, un cop vençuts es relegant a funcions menors.

Tots ells són, doncs, déus del ocàs o del solstici hivernal, quan el sol apareix baix al horitzó i els dies són més curts. El sol vermell que mor i que serà substituït pel nou sol que farà allargar els dies gloriosament fins la primavera. Es pensa també que el disc, o bola, que portaven els **Shardana** al seu elm entre les banyes, abans esmentat, era probablement una representació del sol donat el nom que els caracteritzava. Eren guerrers del sol.

⁶ North, J. Astronomy and Cosmology

⁷ BONEFLOY, Y. Diccionario de LAS Mitologías

Doncs hem vist que, el fonema **sard**, s'aplicava com adjectius (rodó, que gira y vermell) del déu solar i possiblement, també, designava el propi nom del déu. Nom avui amagat entre els déus o personatges menors dels panteons de la cultura triomfant. Com el **Sharum** o el **Satre** etrusc, o el **Saturn** romà.

També el podem trobar al nom de **Sardus Pater**, el déu dels nuraghes de **Sardenya**, que apareix als escrits de Salustià i Pausanies i que, també, es pot veure a monedes romanes del segle I a. C. La cultura dels Nuraghes va florir a principi del segon mil·lenni a. C. el que demostra que, aquest nom, ve de molt lluny en el temps.

Es possible que el nom original del déu fóra **Sardus** o **Sardan**, però això ja és massa especulatiu.

Conclusió

La **Sardana** és un ball molt antic, segurament mil·lenari, que es caracteritza per fer una rodona amb els dansaires agafats de la ma i que giren mentre dansen. És possible que portessin un color vermell a la indumentària que, encara que no ens consti, es pot trobar actualment en moltes de les altres de les danses semblants abans esmentades.

Molts autors⁸ creuen que és un ball que es feia en honor de un déu solar, possiblement en dates senyalades del calendari agrícola o a la caiguda del sol. La **Sardana**, a diferencia d'altres danses semblants, ha tingut la virtut de conservar les arrels del seu nom original.

⁸ ARIAS, X.C. Els noms de Catalunya.

Josep M. Vilà Solanes
2016